

KS. DOMINIK KIEŁB – RZESZÓW

POMIĘDZY TEORIĄ A PRAKTYKĄ PARADYGMAT EMPIRYCZNO-PRAKSEOLOGICZNY W TEOLOGII PASTORALNEJ

Wprowadzenie

Współczesna rzeczywistość społeczno-kulturowa, naznaczona procesami sekularyzacji, pluralizacji światopoglądowej oraz przemianami form religijności, stawia przed teologią pastoralną coraz bardziej złożone wyzwania badawcze. W literaturze teologiczno-praktycznej, jak i socjologicznej podkreśla się fakt, że religia nie znika z przestrzeni publicznej, lecz zmienia swój dotychczasowy status, formy obecności i sposoby oddziaływania. Analizy J. Casanovy i Ch. Taylora pokazują, że nowoczesność nie prowadzi do zaniku religii, lecz do jej przekształceń i przemieszczeń¹. Zbliżony kierunek reprezentują nowsze ujęcia G. Davie,

KS. DOMINIK KIEŁB – prezbiter diecezji rzeszowskiej. W latach 2010-2016 odbył studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Rzeszowie, w 2016 roku uzyskał tytuł magistra teologii na UPJPII, na podstawie pracy magisterskiej pt. „Eucharystia w życiu duchowym błogosławionego Karola de Foucauld”. W 2023 roku ukończył Szkołę Doktorską KUL, broniąc rozprawę doktorską pt. „Wpływ przygotowania do bierzmowania na religijność. Studium katechetyczno-socjologiczne na podstawie młodzieży diecezji rzeszowskiej”. Zainteresowania: metodologia nauk teologicznych, interdyscyplinarność teologii, konceptualizacja badań socjo-

akcentujące obserwowane napięcia między sekularyzacją a trwałą obecnością religii w życiu społecznym².

Teologia pastoralna, jako dyscyplina praktyczna, od początku swego rozwoju była ukierunkowana na badania dotyczące aktualnej działalności Kościoła oraz formułowanie wniosków o charakterze normatywnym i prakseologicznym. Jej przedmiotem bowiem zawsze pozostaje życie i posługa Kościoła w konkretnych uwarunkowaniach historycznych, społecznych i kulturowych³. Oznacza to, że refleksja pastoralna nie może ograniczać się do poziomu czysto teoretycznego, lecz powinna prowadzić do konkretnych wskazań duszpasterskich, odpowiadających na realne potrzeby wspólnot wierzących. Z tego powodu wydaje się oczywistym fakt, że teologia pastoralna ma z natury charakter interdyscyplinarny, a więc powinna korzystać z dorobku socjologii, psychologii, pedagogiki, antropologii, a więc dziedzin wiedzy, które w szczególny sposób obejmują przedmiotem swoich badań człowieka i społeczności tworzone przez ludzi⁴.

Istotnym impulsem do pogłębienia tej interdyscyplinarności był Sobór Watykański II, który w konstytucji *Gaudium et spes* podkreślił konieczność odczytywania „znaków czasu” oraz prowadzenia dialogu Kościoła ze światem współczesnym⁵. Dokument ten wskazuje wyraźnie, że Kościół, chcąc skutecznie realizować misję ewangelizacji, powinien nieustannie analizować zmieniające się uwarunkowania życia społecznego i kulturowego oraz interpretować je w świetle Ewangelii. Tym samym otwarta została droga do szerszego wykorzystania metod empirycznych w refleksji teologicznej, co znalazło swoje odzwierciedlenie w rozwoju metodologii teologii pastoralnej w drugiej połowie XX wieku.

Jednym z najbardziej rozpowszechnionych modeli metodologicznych w tej dyscyplinie stał się paradygmat trzech etapów analizy teologiczno-pastoralnej, obejmujący etap kryteriologiczny, kariologiczny i prakseologiczny. Model ten, rozwijany przez takich teologów jak Karl Rahner, Franz Klostermann Ryszard Kamiński, Władysław Piwowarski, Wiesław Przygoda, Paweł Mąkosa oraz innych badaczy z gruntu polskiego, stanowi podstawę licznych analiz pastoralnych i katechetycznych. Jego zaletą jest klarowna struktura oraz zdolność integrowania

logicznych w teologii, ewangelizacja. ORCID: 0000-0002-2038-0579. Kontakt: kielbdominik@gmail.com.

1. Por. J. Casanova, *Public Religions in the Modern World*, Chicago 1994, s. 19. Por. Ch. Taylor, *A Secular Age*, Cambridge 2007, s. 1-5.
2. Por. G. Davie, *Religion in Britain: A Persistent Paradox*, Oxford 2015, s. 4-5.
3. Por. K. Rahner, *Handbuch der Pastoraltheologie*, t. 1, Freiburg 1969, s. 15-17.
4. Por. R. R. Osmer, *Practical Theology: An introduction*, Michigan 2008, s. 4.
5. Por. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes” (7 XII 1965)*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, tekst polski, Poznań 2002, nr 4-10.

refleksji teologicznej z wynikami badań empirycznych. W praktyce badawczej część teoretyczno-normatywna bywa jednak nadmiernie rozbudowana, a część prakseologiczna pozostaje zbyt słabo rozwinięta, co prowadzi do metodologicznej dysproporcji, przynajmniej na poziomie wnioskowania⁶.

Celem artykułu jest ukazanie założeń, struktury oraz potencjału badawczego paradygmatu empiryczno-prakseologicznego w kontekście teologii pastoralnej. Główne pytanie badawcze dotyczy tego, na ile proponowany model może stanowić adekwatne narzędzie analizy współczesnej rzeczywistości pastoralnej oraz czy odpowiada aktualnym wymogom badań interdyscyplinarnych. Podjęta zostanie próba odpowiedzi na pytanie, czy przesunięcie akcentu z refleksji teoretycznej na wnioskowanie praktyczne może przyczynić się do zwiększenia owocności działań duszpasterskich oraz do rozwoju samej teologii pastoralnej jako dyscypliny naukowej. W tym sensie proponowany paradygmat nie stanowi zerwania z dotychczasową tradycją badawczą, lecz jej rozwinięcie ukierunkowane na głębszą i praktyczną refleksję teologii praktycznej⁷.

1. Częściowa nieadekwatność badań teoretycznych – paradygmat empiryczno-prakseologiczny

Dotychczasowy dorobek teologii pastoralnej zachowuje pełną wartość naukową i eklezjalną, ponieważ wyznaczał podstawowe kierunki refleksji nad misją ewangelizacyjną Kościoła katolickiego w świecie. Nie można zatem mówić o jego dezaktualizacji w sensie absolutnym. Wydaje się jednak, że zasadniczy problem polega na aktualnych uwarunkowaniach społeczno-religijnych, a rozbudowany etap teoretyczny coraz częściej okazuje się niewystarczający do adekwatnego opisu i interpretacji dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości pastoralnej⁸.

Zasadnicze części wstępne często opierają się na tych samych źródłach normatywnych i powielają utrwalone interpretacje dokumentów Magisterium Kościoła oraz wcześniejszych ustaleń badawczych. Taki sposób prowadzenia refleksji, choć metodologicznie poprawny, sprawia, że w badaniach dominuje kompilacja wcześniejszych wniosków, a mniej podejmuje się twórczo nową problematykę. W rezultacie znaczna część prac badawczych nie otwiera nowych perspektyw poznawczych ani nie przyczynia się w sposób proporcjonalny do rozwoju praktycznych wskazań

6. Por. G. Hetink, *Practical theology: History, Theory, Action, Domains*, Michigan 1999, s. 102-104.

7. Por. J. Swinton, H. Mowat, *Practical Theology and Qualitative research*, London 2006, s. 30-35.

8. G. Hetink, *Practical theology*, s. 102-104.

pastoralnych⁹. Refleksja teoretyczna, zamiast inicjować nowe pytania, zbyt często jedynie porządkuje już istniejące schematy interpretacyjne. Istotne znaczenie ma również zachwianie proporcji między teorią a praktyką. Współczesna teologia praktyczna rozwija się w kierunku modeli, które łączą analizę empiryczną, refleksję normatywną i prakseologiczne działanie pastoralne. W literaturze mówi się wręcz o „empirycznym zwrocie”, akcentującym konieczność oparcia refleksji teologicznej na danych pochodzących z badań społecznych¹⁰. W ujęciu R. Osmera refleksja pastoralna obejmuje opis empiryczny, interpretację, opis normatywny oraz kierunki prakseologiczne¹¹. Z kolei G. Heitink podkreśla potrzebę porównania wymiaru empirycznego, hermeneutycznego i strategicznego¹². Na tym tle nadmierne rozbudowanie części teoretycznej kosztem praktycznego wnioskowania jawi się jako wyraźna dysproporcja metodologiczna. Nie bez znaczenia pozostaje także zmieniający się charakter samej religijności. Współczesne procesy religijne mają wymiar zindywidualizowany i selektywny, co sprawia, że nie mogą być odpowiednio uchwycone wyłącznie poprzez analizę treści doktrynalnych¹³. Badania empiryczne wskazują na wyraźną rozbieżność pomiędzy oficjalnym nauczaniem Kościoła a rzeczywistymi praktykami i przekonaniami wiernych. W takiej sytuacji refleksja teoretyczna, jeśli nie zostaje poparta i pogłębiona analizą empiryczną, traci zdolność do trafnej diagnozy współczesnej rzeczywistości religijnej.

Wydaje się, że ostatecznie problem dotyczy także samej konstrukcji procesu badawczego. W klasycznych modelach teologii pastoralnej etap teoretyczny bywa traktowany jako rozbudowany fundament dalszych analiz, podczas gdy współczesna metodologia badań coraz wyraźniej skłania się ku rozwiązaniom bardziej syntetycznym, porządkującym stan wiedzy bez jego nadmiernego powielania. W tym kierunku zmierzają również propozycje metodologów, którzy wskazują, że większą wartość poznawczą i praktyczną uzyskują badania skoncentrowane na analizie empirycznej oraz formułowaniu wniosków praktycznych. W konsekwencji badania teoretyczne nie tracą swojej wartości, lecz wymagają odniesienia do procesu badawczego. Ich rolą zatem powinno być przede wszystkim wyznaczenie ram interpretacyjnych oraz zapewnienie normatywnego odniesienia dla prowadzonych analiz, a nie dominowanie nad całym procesem badawczym. Takie ujęcie pozwala

9. Por. W. Przygoda, *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, „Teologia Praktyczna”, 10 (2009), s. 32-34.

10. Por. J. A. van der Ven, *Practical theology: An Empirical Approach*, Leuven 1999, s. 28-30.

11. R. R. Osmer, *Practical Theology*, s. 4-7.

12. G. Heitink, *Practical theology*, s. 102-104.

13. G. Davie, *Religion in Britain*, s. 4-5.

zachować równowagę między wiernością tradycji teologicznej a koniecznością adekwatnego reagowania na dynamiczne przemiany współczesnego świata¹⁴.

Paradygmat empiryczno-prakseologiczny można zatem uznać za metodę adekwatną wobec współczesnych badań, ponieważ integruje on trzy zasadnicze wymiary refleksji pastoralnej: syntetyczne ujęcie teologiczne, empiryczna diagnoza rzeczywistości oraz prakseologiczne wnioskowanie. Jego struktura umożliwia zachowanie ciągłości pomiędzy refleksją normatywną a analizą życia religijnego, przy jednoczesnym uniknięciu nadmiernego rozbudowania części teoretycznej. Zasadniczą zaletą proponowanego modelu jest przesunięcie ciężaru badań w kierunku empirii, co odpowiada współczesnym tendencjom w teologii praktycznej, akcentującym konieczność oparcia refleksji na danych dotyczących realnego funkcjonowania wspólnoty Kościoła¹⁵. Jednocześnie model ten nie umniejsza badań teologicznych do opisu socjologicznego, ponieważ etap interpretacji teologicznej zmierza do odniesienia wyników badań do rzeczywistości eklezjalnej i teologicznej. Dzięki temu zachowana zostaje właściwa dla teologii pastoralnej relacja między opisem, interpretacją i działaniem¹⁶. Istotnym elementem paradygmatu jest również jego orientacja prakseologiczna. W przeciwieństwie do ujęć, które kończą się na diagnozie lub interpretacji, model empiryczno-prakseologiczny prowadzi do formułowania konkretnych rekomendacji duszpasterskich. Wnioski te nie mają charakteru ogólnych postulatów, lecz wynikają bezpośrednio z przeprowadzonej analizy i odnoszą się do określonych obszarów praktyki pastoralnej. Tym samym badanie zyskuje wymiar aplikacyjny, odpowiadający naturze teologii pastoralnej jako dyscypliny ukierunkowanej na działanie¹⁷. Nie bez znaczenia pozostaje także przejrzystość metodologiczna proponowanego modelu. Wyraźne uporządkowanie etapów badania ułatwia zarówno tworzenie, jak i realizację analiz, a także sprzyja kontroli wyników. Dzięki temu paradygmat empiryczno-prakseologiczny spełnia podstawowe wymagania stawiane współczesnym badaniom naukowym, zachowując jednocześnie specyfikę refleksji teologicznej¹⁸.

14. Por. D.S. Browning, *A Fundamental Practical Theology: Descriptive and Strategic proposals*, Minneapolis 1991, s. 7-9.

15. Por. W. Szymczak, *Interdisciplinarity in Pastoral Theology. An Example of Socio-theological Research*, „*Verbum Vitae*”, 38 (2)2020, s. 507-509.

16. Jan XXIII, *Mater et Magistra*, w: *Encykliki społeczne Kościoła*, Kraków 2005, nr 236.

17. Por. W. Przygoda, *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, „*Teologia Praktyczna*”, 10 (2009), s. 36-40.

18. Por. R. Kamiński, *Metody teologii pastoralnej*, w: *Teologia pastoralna*, red. tenże, t. 1, Lublin 2000, s. 22-24.

1.1. Założenia metodologiczne

Pierwszym elementem paradygmatu są założenia metodologiczne. Obejmują one sposób rozumienia przedmiotu badań, cel poznawczy oraz relację między teologią a naukami empirycznymi. W tym ujęciu teologia pastoralna nie jest zamkniętym systemem norm i zasad, lecz dyscypliną, która bada realne formy życia wiary w ich historycznym i społecznym kontekście. Tak rozumiana praktyczna teologia nie rezygnuje z wymiaru teologicznego, lecz łączy go z hermeneutycznym, empirycznym i strategicznym sposobem analizy rzeczywistości. Podobną perspektywę rozwijają J. Swinton i H. Mowat, dla których dyscyplina ta wymaga jednoczesnego uwzględnienia narzędzi jakościowych, pytań badawczych oraz kontekstu praktyki duszpasterskiej¹⁹.

1.1.1. *Status questionis* jako zamiennik etapu kryteriologicznego

Status questionis zastępuje klasyczną część teoretyczno-normatywną, właściwą etapowi kryteriologicznemu w paradygmacie trzech etapów analizy teologiczno-pastoralnej. W modelu tradycyjnym etap ten służył zebraniu i uporządkowaniu pojęć normatywnych i teologicznych, zwykle w oparciu o nauczanie Magisterium Kościoła. W proponowanym paradygmacie nie rezygnuje się z tego zaplecza, lecz ujmuje się je w formie skróconej i syntetycznej poprzez *status questionis*. Etap ten stanowi przeglądowe badanie opublikowanych wyników oraz kierunków interpretacyjnych obecnych w literaturze, a także istniejących luk wymagających empirycznej weryfikacji. Zbliżoną intuicję odnajdujemy u J. A. van der Vena, dla którego empiryczny wymiar teologii stanowi zasadniczy warunek jej naukowego ugruntowania w doświadczeniu wspólnoty wierzących²⁰.

Zabieg zastąpienia etapu kryteriologicznego pełni głównie funkcję porządkującą i uzasadniającą. Syntetyzuje dotychczasowe opracowania teologiczne i pastoralne, aby czytelnik rozumiał kontekst badania; wskazuje te elementy, które zostały już wyjaśnione, oraz te, które nadal wymagają sprawdzenia; wyznacza również granicę między tym, co należy do normatywnego zaplecza badań, a tym, co powinno zostać rozstrzygnięte na poziomie analizy empirycznej. W polskiej literaturze katechetycznej mocno akcentuje to stanowisko między innymi P. Mąkosa, który podkreśla, że rozpoznawanie „znaków czasu” i odpowiadanie na nie stanowi

19. Por. J. Swinton, H. Mowat, *Practical Theology*, s. 27-28.

20. Por. J. A. van der Ven, *An Empirical Approach to practical theology*, Münster 2004, s. 7-9.

podstawowy warunek skuteczności katechezy, zwłaszcza młodzieżowej²¹. Z kolei A. Zellma pokazuje, że badania w katechetyce potrzebują przejrzystego ukazania problemu, gdyż dopiero wtedy możliwe staje się rzeczowe przejście do diagnozy i praktycznych wskazań katechetycznych²².

1.1.2. Problematyka badań i problem badawczy

Kolejnym krokiem jest określenie problematyki badań oraz sformułowanie problemu badawczego. To właśnie tutaj *status questionis* przechodzi w konkretną procedurę badawczą. Problematyka badań powinna wynikać z rozpoznanych luk w literaturze i dotyczyć realnego obszaru badań pastoralnych, na przykład przemian religijności młodzieży, recepcji katechezy szkolnej, doświadczenia wspólnoty parafialnej czy relacji między praktykami a tożsamością religijną. Współczesne badania nad przemianami religijności w społeczeństwie polskim pokazują, że dynamiczna sekularyzacja stanowi mocny argument za tym, aby problem badawczy formułować nie abstrakcyjnie, lecz w ścisłym związku z sytuacją duszpasterską²³.

Problem badawczy powinien zatem przyjmować formę pytania poznawczego, a nie tylko ogólnej deklaracji tematu. Nie wystarczy stwierdzić, że badanie dotyczy religijności młodzieży albo analizuje skuteczność katechezy. Trzeba zapytać, w jaki sposób określone działania duszpasterskie wpływają na rozwój religijności badanej grupy, jakie czynniki sprzyjają uczestnictwu w życiu Kościoła, a jakie je osłabiają oraz które elementy posługi pastoralnej wymagają zmiany. Taki sposób konstruowania problemu badawczego odpowiada logice teologii praktycznej, w której refleksja prowadzi od opisu do wniosków i działania, a nie zatrzymuje się na poziomie samych założeń normatywnych²⁴.

Ważnym elementem założeń metodologicznych jest definicja kluczowego pojęcia. W badaniach pastoralnych ten etap ma duże znaczenie, ponieważ wiele pojęć funkcjonuje równolegle w języku teologicznym, socjologicznym i potocznym. Brak precyzji prowadzi do rozmycia analiz i utrudnia operacjonalizację problemu badawczego. Jeżeli przedmiotem analizy jest religijność, trzeba jasno określić, czy chodzi o praktyki, przekonania, doświadczenia duchowe, uczestnictwo wspólnotowe czy też cały układ tych elementów. Jeżeli badanie dotyczy tożsamości religij-

21. Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin 2009.

22. Por. A. Zellma, *Badania internetowe w służbie polskiej teorii i praktyki katechetycznej*, „Studia Warmińskie”, 56 (2019), s. 215-216.

23. Por. P. Mąkosa, T. Adamczyk, *Przemiany religijności w społeczeństwie polskim*, „Verbum vitae”, 42/1 (2024), s. 1.

24. Por. R. R. Osmer, *Practical Theology: An introduction*, Michigan 2008, s. 4.

nej, należy wskazać, czy analizowana będzie identyfikacja z Kościołem, praktyki sakramentalne czy formy przynależności i odpowiedzialności za wspólnotę.

1.2. Badania empiryczne

Drugim zasadniczym etapem paradygmatu empiryczno-prakseologicznego są pomiary empiryczne. Stanowią one centralny punkt całego modelu metodologicznego, ponieważ przesuwają ciężar refleksji na analizę rzeczywistości oraz interpretację danych. W tym sensie empiryczność nie jest dodatkiem do refleksji teologicznej, lecz jej warunkiem adekwatności, umożliwiającym uchwycenie realnych problemów pastoralnych. Jak podkreśla G. Heitink, praktyczna teologia powinna być empirycznie zorientowaną refleksją nad działaniem Kościoła, co oznacza konieczność zakorzenienia analiz w rzeczywistym doświadczeniu wspólnoty wierzących²⁵. Podobne stanowisko prezentuje J. van der Ven, który rozwija koncepcję teologii jako podejścia integrującego refleksję normatywną z procedurami badawczymi nauk społecznych. W jego ujęciu badania empiryczne nie osłabiają tożsamości teologii, lecz przeciwnie – pozwalają jej lepiej uchwycić relację między wiarą a praktyką życia religijnego²⁶.

W praktyce badania empiryczne mogą obejmować szeroki wachlarz metod: ankiety, wywiady pogłębione, obserwację, analizę dokumentów czy badania fokusowe. Ankieta umożliwia uchwycenie opinii, postaw i praktyk religijnych. Szczególną rolę odgrywa tu triangulacja metodologiczna, polegająca na zestawieniu różnych źródeł danych i sposobów ich analizy, co zwiększa wiarygodność wyników oraz ogranicza ryzyko nadinterpretacji²⁷.

Znaczenie badań empirycznych wynika również ze zmieniającego się charakteru religijności. Jak zauważa G. Davie, współczesna religijność ma charakter „wierzenia bez przynależności”, co oznacza rosnącą indywidualizację i selektywność postaw religijnych²⁸. W tym kontekście badania empiryczne pozwalają uchwycić napięcie między normatywnym nauczaniem Kościoła a rzeczywistą praktyką wiernych. Badacze przemian religijności podkreślają, że bez empirycznego rozpoznania sytuacji duszpasterskiej działania Kościoła łatwo opierają się na intuicjach lub schematach historycznych, które odbiegają od potrzeb i oczekiwań wiernych, a przez to nie są owocne²⁹. W tym świetle badania empiryczne

25. Por. G. Heitink, *Practical theology*, s. 6-7.

26. Por. J. A. van der Ven, *Practical theology*, s. 1-25.

27. Por. D. Kielb, *Sociological research in pastoral theology. Objectives and execution*, „Roczniki Teologiczne”, t. 70, 3 (2023), s. 19-22.

28. Por. G. Davie, *Religion in Britain*, s. 1-20.

29. P. Mąkosa, T. Adamczyk, *Przemiany religijności*, s. 1.

nie są jedynie technicznym etapem procesu badawczego, lecz jego kluczowym momentem epistemologicznym. To właśnie na tym etapie dokonuje się przejście od refleksji dedukcyjnej do analizy indukcyjnej. Dzięki temu teologia pastoralna zachowuje swoją tożsamość, a jednocześnie zyskuje zdolność adekwatnego opisu i interpretacji współczesnej rzeczywistości religijnej.

1.3. Wnioski prakseologiczne

Zasadniczym celem paradygmatu empiryczno-prakseologicznego nie jest jedynie opis ani interpretacja rzeczywistości pastoralnej, lecz przejście do odpowiedzialnego i uzasadnionego działania. W tym sensie wnioski prakseologiczne stanowią moment kulminacyjny całego procesu badawczego, ponieważ to właśnie na tym etapie dokonuje się przełożenie wyników analizy empirycznej na konkretne propozycje duszpasterskie, osadzone zarówno w danych, jak i w refleksji teologicznej. Taki sposób rozumienia celu badań odpowiada logice współczesnej teologii praktycznej, która zmierza do adekwatnej odpowiedzi pastoralnej³⁰. Wnioski prakseologiczne nie mogą mieć charakteru ogólnych ani deklaracyjnych postulatów, ponieważ ich wartość metodologiczna wynika bezpośrednio z ich zakorzenienia w danych empirycznych. Oznacza to, że każdy postulat powinien być możliwy do wyprowadzenia z przeprowadzonych badań. W tym sensie prakseologia pastoralna nie jest dodatkiem do badań, lecz ich logiczną konsekwencją.

Istotnym warunkiem poprawnego formułowania wniosków prakseologicznych jest ich konkretność oraz operacyjność. Nie wystarczy stwierdzić, że określony obszar duszpasterstwa wymaga wzmocnienia lub odnowy, ponieważ konieczne jest wskazanie, które elementy praktyki pastoralnej powinny zostać poddane korekcie oraz w jaki sposób można tę zmianę przeprowadzić. Jeżeli wyniki badań wskazują na osłabienie uczestnictwa młodzieży w praktykach religijnych, wnioski powinny dotyczyć nie tylko samego faktu spadku zaangażowania, lecz również jego uwarunkowań oraz możliwych odpowiedzi duszpasterskich.

Wnioski prakseologiczne powinny być również zróżnicowane ze względu na poziom oddziaływania pastoralnego. Część z nich może mieć charakter bezpośrednio aplikacyjny i odnosić się do konkretnych działań, takich jak zmiana form katechezy, sposobów komunikacji czy organizacji duszpasterstwa parafialnego. Inne mogą przyjmować formę bardziej ogólnych postulatów, dotyczących kierunków rozwoju działalności duszpasterskiej lub sposobów oceny jej owocności.

Nie bez znaczenia pozostaje również relacja między wnioskami prakseologicznymi a normatywnym wymiarem teologii. Pomimo że proponowany paradygmat

30. R. R. Osmer, *Practical Theology*, s. 4-11.

zakłada ograniczenie rozbudowanej części teoretycznej, nie oznacza to rezygnacji z odniesienia do źródeł teologicznych. Wnioski pastoralne powinny pozostawać zakorzenione w rozumieniu misji Kościoła oraz w jego nauczaniu, jednak ich formułowanie nie może mieć charakteru dedukcyjnego. Zamiast tego konieczne jest ich wyprowadzanie w dialogu między danymi empirycznymi a refleksją teologiczną. W tym świetle wnioski prakseologiczne pełnią także funkcję krytyczną wobec istniejących form działalności pastoralnej. Analiza empiryczna może ujawniać rozbieżności pomiędzy założeniami duszpasterskimi a ich faktyczną recepcją, co wymaga nie tylko zmiany działań, ale również rewizji przyjętych modeli duszpasterskich. Na przykład badania katechetyczne wskazują, że skuteczność przekazu religijnego zależy w dużej mierze od jego dostosowania do kontekstu społeczno-kulturowego oraz doświadczeń odbiorców, co potwierdza konieczność stałej ewaluacji działań pastoralnych³¹.

Ostatecznie należy podkreślić, że wnioski prakseologiczne nie zamykają procesu badawczego, lecz otwierają jego kolejny etap, którym jest praktyczna weryfikacja proponowanych rozwiązań. W tym sensie paradygmat empiryczno-prakseologiczny zakłada pewną cykliczność badań, ponieważ postulaty duszpasterskie powinny być wdrażane, następnie poddawane ewaluacji, a uzyskane wyniki stawać się podstawą kolejnych analiz. Tak rozumiana dynamika badań odpowiada koncepcji teologii praktycznej jako refleksji nad działaniem, która nie kończy się na poziomie teorii, lecz nieustannie powraca do rzeczywistości życia Kościoła, który poszukuje dróg dotarcia do człowieka z przesłaniem Dobrej Nowiny. W konsekwencji wnioski prakseologiczne należy uznać za kluczowy element proponowanego paradygmatu, ponieważ to one nadają badaniom ich zasadniczy sens i wartość. Bez nich analiza empiryczna pozostawałaby jedynie opisem rzeczywistości, natomiast dzięki nim staje się narzędziem wspierającym odpowiedzialne i adekwatne działanie pastoralne duszpasterzy i katechetów.

2. Zasadność metody empiryczno-prakseologicznej

Pytanie o potrzebę wprowadzania nowej metody badawczej w teologii pastoralnej pojawia się naturalnie wobec istniejących już modeli metodologicznych rozwijanych w XX i XXI wieku. Nie chodzi jednak o stworzenie metody całkowicie alternatywnej wobec dotychczasowych ujęć, lecz o ich uporządkowanie oraz dostosowanie do aktualnych standardów badań empirycznych i wymagań współczesnej refleksji pastoralnej.

31. A. Zellma, *Badania internetowe*, s. 215-216.

W klasycznych modelach pastoralnych dominowała struktura, w której refleksja teologiczno-teoretyczno-normatywna zajmowała znaczną część opracowania, natomiast analiza empiryczna miała charakter pomocniczy lub ilustracyjny. Tymczasem rozwój empirycznej teologii praktycznej wskazuje na konieczność zmiany proporcji między teorią a badaniem rzeczywistości. Teologia pastoralna nie może ograniczać się do dedukcji norm, lecz powinna podlegać procesowi empirycznej oceny w kontekście życia wspólnoty wierzących. Proponowany paradygmat empiryczno-prakseologiczny nie wprowadza zatem nowego przedmiotu badań ani nowych narzędzi metodologicznych, lecz reorganizuje proces badawczy poprzez wyraźne przesunięcie ciężaru na diagnozę empiryczną oraz etap prakseologiczny.

Zasadność wprowadzenia tak uporządkowanego modelu wynika także ze zmian kulturowych. Procesy indywidualizacji religijności, pluralizacji światopoglądowej oraz osłabienia instytucjonalnych form życia religijnego wymagają narzędzi pozwalających na systematyczną diagnozę sytuacji pastoralnej. Bez badań empirycznych działania duszpasterskie nie odpowiadają aktualnym doświadczeniom wiernych. W tym sensie metoda empiryczno-prakseologiczna nie jest próbą zastąpienia tradycyjnej teologii pastoralnej, lecz jej metodologicznym rozwinięciem, odpowiadającym współczesnym standardom badań naukowych.

3. Zgodność metody ze wskazaniem Ogólnej Metodologii Nauk

Zasadność wprowadzenia paradygmatu empiryczno-prakseologicznego należy rozpatrywać w perspektywie przemian, jakie dokonały się zarówno w samej teologii praktycznej, jak i w szeroko rozumianym kontekście religijnym.

Współczesna teologia praktyczna coraz wyraźniej odchodzi od modelu dedukcyjnego, w którym refleksja pastoralna była przede wszystkim recepcją wcześniej ustalonych norm teologicznych. Już J. van der Ven wskazywał, że teologia pastoralna powinna przejść od modelu „applied theology” do modelu „empirical theology”, w którym doświadczenie wspólnoty wierzących staje się istotnym źródłem refleksji teologicznej³². W tym świetle przesunięcie akcentu metodologicznego w kierunku badań empirycznych nie stanowi jedynie opcji badawczej, lecz odpowiada naturze samej dyscypliny.

Istotnym argumentem przemawiającym za wprowadzeniem omawianego paradygmatu jest również zmiana charakteru religijności we współczesnym

32. Por. R. R. Ganzevoort, *Van der Ven's empirical – practical theology and the theological encyclopedia*, in: *Hermeneutics and empirical research in practical theology. The contribution of empirical theology by Johannes A. van der Ven*, eds. C. A. M. Hermans, M. E. Moore, Leiden 2004, 53-74.

świecie. Obecnie w niezwykle złożonym kontekście czynników oddziałujących na wiarę człowieka, działania pastoralne Kościoła nie mogą opierać się wyłącznie na modelach wypracowanych w odmiennych warunkach historycznych, lecz wymagają systematycznej diagnozy empirycznej. W polskim kontekście badania nad religijnością potwierdzają konieczność takiego podejścia³³.

Zasadność wprowadzenia paradygmatu empiryczno-prakseologicznego wynika również z potrzeby przezwyciężenia dysproporcji między rozbudowaną refleksją teoretyczną a ograniczoną użytecznością praktyczną wyników badań pastoralnych. W wielu opracowaniach teologicznych dominują analizy normatywne, które, choć są poprawne, nie prowadzą w sposób bezpośredni do konkretnych wskazań duszpasterskich. W tym sensie proponowany model odpowiada na potrzebę większej owocności badań poprzez wyraźne ukierunkowanie ich na etap prakseologiczny.

Nie bez znaczenia pozostaje także rozwój metodologii nauk społecznych, które dostarczają narzędzi umożliwiających pogłębioną analizę zjawisk religijnych. Współczesne podejścia badawcze akcentują znaczenie metod mieszanych, triangulacji danych oraz transparentności procedury badawczej. Integracja tych narzędzi z refleksją teologiczną pozwala na uchwycenie rzeczywistości pastoralnej, bez redukowania jej do czysto socjologicznego opisu. Proponowany paradygmat stanowi zatem odpowiedź na podwójne wyzwanie. Z jednej strony na konieczność zachowania teologicznej tożsamości badań, z drugiej zaś na potrzebę ich metodologicznego unowocześnienia. Nie wprowadza on nowych narzędzi badawczych, lecz tak modyfikuje proces badawczy, aby jego zasadniczy ciężar spoczywał na diagnozie empirycznej i na formułowaniu wniosków praktycznych.

W konsekwencji zasadność wprowadzenia metody empiryczno-prakseologicznej nie wynika z jej nowości, lecz z jej adekwatności. Stanowi ona próbę uporządkowania procesu badawczego w taki sposób, aby umożliwić bardziej spójne powiązanie refleksji teologicznej, analizy empirycznej oraz działania pastoralnego. Dzięki temu badania teologiczno-pastoralne mogą lepiej odpowiadać na realne wyzwania współczesnego Kościoła, zachowując jednocześnie swoją naukową rzetelność i eklezyjalną tożsamość.

4. Relacja do paradygmatu trzech etapów analizy teologiczno-pastoralnej

Proponowany paradygmat empiryczno-prakseologiczny pozostaje w ścisłej relacji do klasycznego modelu trzech etapów analizy teologiczno-pastoralnej. Na poziomie ogólnej struktury oba ujęcia wykazują istotne podobieństwo, ponieważ

33. Por. P. Mąkosa, T. Adamczyk, *Przemiany religijności*, s. 1.

zakładają przejście od rozpoznania rzeczywistości do jej interpretacji oraz do praktycznej odpowiedzi duszpasterskiej. Jednakże na poziomie metodologicznym różnice między nimi są znaczące i dotyczą zarówno funkcji poszczególnych etapów, jak i ich wewnętrznej organizacji³⁴.

Paradygmat trójetapowy wyrasta z tradycji katolickiej nauki społecznej oraz refleksji pastoralnej rozwijanej szczególnie w XX wieku. Jego podstawowym celem było powiązanie analizy rzeczywistości społecznej z jej oceną normatywną oraz z odpowiedzią praktyczną wspólnoty Kościoła. Klasyczne opracowania wskazują, że schemat ten miał przede wszystkim charakter formacyjny i pastoralny, służąc kształtowaniu odpowiedzialności chrześcijańskiej w kontekście społecznym³⁵. Intuicje te rozwijane były w późniejszym nauczaniu społecznym, a zwłaszcza w encyklikach takich jak *Centesimus annus*³⁶ czy *Caritas in veritate*³⁷, które wskazują na konieczność łączenia analizy rzeczywistości społecznej z refleksją moralną i działaniem praktycznym. Z perspektywy metodologicznej model ten zachowuje więc wysoką wartość, ponieważ integruje trzy zasadnicze wymiary refleksji pastoralnej: opis, ocenę i działanie.

Paradygmat empiryczno-prakseologiczny rozwija tę samą intuicję, ale przenosi ją na poziom bardziej precyzyjnego procesu badawczego. W przeciwieństwie do klasycznego modelu, w którym etap kryteriologiczny bywa rozbudowany i często dominuje nad pozostałymi częściami analizy. Takie rozwiązanie odpowiada współczesnym tendencjom metodologicznym, które akcentują potrzebę ograniczenia powtarzalności przytaczanych treści i koncentracji na problemie badawczym. Zasadnicza różnica dotyczy jednak roli diagnozy. W paradygmacie trzech etapów pierwszy moment często przyjmuje formę szerokiej refleksji nad rzeczywistością społeczną i jej znaczeniem teologicznym. Natomiast w modelu empiryczno-prakseologicznym diagnoza zostaje wyraźnie zakotwiczona w badaniach empirycznych, co odpowiada kierunkowi rozwoju współczesnej teologii praktycznej. Tak rozumiana diagnoza nie ogranicza się do obserwacji, lecz opiera się na metodologicznie kontrolowanych procedurach badawczych, obejmujących zarówno metody ilościowe, jak i jakościowe. W tym kontekście znaczenie ma również propozycja R. Osmera, który wskazuje, że refleksja praktyczno-teologiczna rozpoczyna się od pytania deskrypcyjno-empirycznego³⁸. Paradygmat empiryczno-

34. R. Kamiński, *Metody teologii pastoralnej*, s. 21-26.

35. W. Piwowarski, *Socjologia religii w Polsce – problem legitymizacji dyscypliny*, „Przegląd Religioznawczy”, 1 (1997), s. 3-11.

36. Zob. Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”* (1 IX 1991), w: *Encykliki społeczne Kościoła katolickiego*, Kraków 2005, nr 32.

37. Zob. Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”* (29 VI 2009), Kraków 2009.

38. R. R. Osmer, *Practical Theology*, s. 4, 28.

-prakseologiczny rozwija tę intuicję, czyniąc diagnozę empiryczną centralnym etapem całego procesu badawczego.

Różnica między omawianymi modelami ujawnia się także w sposobie rozumienia etapu interpretacji. W proponowanym paradygmacie posiada ona charakter złożony, ponieważ obejmuje zarówno analizę danych empirycznych, jak i ich teologiczną ocenę w kontekście nauczania Kościoła. W tym sensie model ten wpisuje się w nurt hermeneutyczny, gdzie podkreśla się konieczność łączenia opisu, analizy i refleksji normatywnej. Najbardziej wyraźna różnica dotyczy jednak etapu postulatycznego, który ma być kluczowym i konstytutywnym elementem prowadzonych badań. Co ważne także w paradygmacie trzech etapów założenie to powinno zajmować główne miejsce jednak rozbudowany etap normatywny, często stoi u podstaw deprecjonowania konkretnych wskazań pastoralnych³⁹. Można zatem stwierdzić, że proponowany model nie stanowi alternatywy wobec paradygmatu trzech etapów, lecz jego metodologiczną konkretyzację i rozwinięcie. Zachowuje on podstawową logikę przejścia od rozpoznania do działania, ale jednocześnie wprowadza większą precyzję badawczą oraz wyraźne przesuwając akcent na analizę empiryczną i wnioskowanie prakseologiczne.

W konsekwencji wydaje się, że stosunek pomiędzy obiema propozycjami należy określić jako relację ciągłości i pogłębienia. Ciągłości, ponieważ oba modele wyrastają z tej samej eklezjalnej troski o odpowiedzialne działanie duszpasterskie w świecie. Natomiast pogłębienia, ponieważ paradygmat empiryczno-prakseologiczny nadaje kierunek bardziej rygorystycznej struktury metodologicznej, odpowiadającej współczesnym standardom badań interdyscyplinarnych oraz wymaganiom teologii praktycznej⁴⁰. Dzięki temu stanowi on adekwatne narzędzie analizy współczesnej rzeczywistości pastoralnej oraz jej odpowiedzialnego kształtowania.

5. Konkluzje

Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że paradygmat empiryczno-prakseologiczny nie ma charakteru konkurencyjnego wobec dotychczasowych modeli teologii

pastoralnej, lecz stanowi ich metodologiczne przeorientowanie. Jego zasadniczą wartość polega na ograniczeniu rozbudowanego komponentu teoretyczno-normatywnego do syntetycznego *status questionis* oraz na konsekwentnym przesunięciu ciężaru badania ku analizie empirycznej i formułowaniu wniosków

39. Por. W. Przygoda, *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii*, s. 31-43.

40. Tamże.

prakseologicznych. Zasadnicza zmiana dotyczy funkcji refleksji teologicznej. Nie zostaje ona wyeliminowana, lecz przestaje pełnić rolę dominującego fundamentu całego opracowania. Jednocześnie proponowany paradygmat nie prowadzi do redukcji teologii do opisu socjologicznego, ale do konkretnego wykorzystania postulatów interdyscyplinarności, ponieważ zestawienie perspektywy socjologicznej z teologiczną stanowi warunek rzetelnej diagnozy pastoralnej⁴¹, prowadzącej do praktycznych postulatów mających za cel owocną posługę ewangelizacyjną Kościoła w sposób odpowiadający współczesnym uwarunkowaniom społecznym i kulturowym, a nade wszystko religijnym.

Bibliografia

- Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”* (29 VI 2009), Kraków 2009.
- Browning D.S., *A Fundamental Practical Theology: Descriptive and Strategic proposals*, Minneapolis 1991.
- Casanova J., *Public Religions in the Modern World*, Chicago 1994.
- Davie G., *Religion in Britain: A Persistent Paradox*, Oxford 2015.
- Ganzevoort R. R., *Van der Ven’s empirical – practical theology and thetheological encyclopaedia*, in: *Hermeneutics and empirical research in practical theology. The contribution of empirical theology by Johannes A. van der Ven*, Eds. C. A. M. Hermans, M. E. Moore, Leiden 2004, 53-74.
- Hetink G., *Practical theology: History, Theory, Action, Domains*. Michigan 1999, s. 102-104.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”* (1 IX 1991), w: *Encykliki społeczne Kościoła katolickiego*, Kraków 2005, s. 459-520.
- Jan XXIII, *Mater et Magistra*, w: *Encykliki społeczne Kościoła*. Kraków 2005.
- Kamiński R., *Metody teologii pastoralnej*, w: *Teologia pastoralna*, red. tenże, t. 1, Lublin 2000, s. 21-26.
- Kiełb D., *Sociological research in pastoral theology. Objectives and execution*, „Roczniki Teologiczne”, t. 70, 3:2023, s. 9-32.
- Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* (7 XII 1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, Poznań 2002, s. 526-606.
- Mąkosa P., Adamczyk T., *Przemiany religijności w społeczeństwie polskim*, „Verbum vitae”, 42/1 (2024), s. 1-15.

41. Por. W. Szymczak, *Interdisciplinarity in Pastoral Theology. An Example of Socio-theological Research*, „Verbum Vitae”, 38/2 (2020), s. 507-509.

- Mąkosa P., *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin 2009.
- Osmer R. R., *Practical Theology: An introduction*, Michigan 2008.
- Piwowarski W., *Socjologia religii w Polsce – problem legitymizacji dyscypliny*, „Przegląd Religioznawczy”, 1 (1997), s. 3-11.
- Przygoda W., *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, „Teologia Praktyczna”, 10 (2009), s. 31-44.
- Rahner K., *Handbuch der Pastoraltheologie*, t. 1, Freiburg 1969.
- Swinton J., Mowat H., *Practical Theology and Qualitative research*, London 2006.
- Szymczak W., *Interdisciplinarity in Pastoral Theology. An Example of Socio-theological Research*, „Verbum Vitae”, 38/2 (2020), s. 503-527.
- Taylor Ch., *A Secular Age*, Cambridge 2007, s. 1-5.
- Van der Ven J. A., *Practical theology: An Empirical Approach*, Leuven 1999.
- Van der Ven J. A., *An Empirical Approach to practical theology*, Münster 2004.
- Zellma A., *Badania internetowe w służbie polskiej teorii i praktyki katechetycznej*, „Studia Warmińskie”, 56 (2019), s. 213-226.

Streszczenie

Celem artykułu jest prezentacja paradygmatu empiryczno-prakseologicznego jako propozycji metodologicznej dla badań teologiczno-pastoralnych. Punktem wyjścia jest założenie, że rozbudowane modele, oparte głównie na refleksji teoretyczno-normatywnej, nie zawsze pozwalają w sposób wystarczająco adekwatny opisać i zinterpretować dynamicznie zmieniającą się rzeczywistość pastoralną. Proponowany paradygmat przesuwa ciężar badania z rozbudowanej części teoretycznej na syntetyczny *status questionis*, analizę empiryczną oraz wnioski prakseologiczne. Zasadnicze pytanie badawcze dotyczy tego, na ile taki model może stanowić adekwatne narzędzie analizy współczesnej rzeczywistości pastoralnej oraz czy odpowiada aktualnym wymogom badań interdyscyplinarnych. Artykuł ukazuje założenia, strukturę i potencjał badawczy proponowanego paradygmatu, wskazując, że może on stanowić podstawę przejrzystych i praktycznie ukierunkowanych analiz w obrębie teologii pastoralnej. Wnioski pokazują, że model empiryczno-prakseologiczny sprzyja integracji refleksji teologicznej z diagnozą empiryczną oraz formułowaniem konkretnych rekomendacji duszpasterskich.

Słowa kluczowe: metoda empiryczno-prakseologiczna, teologia pastoralna, paradygmat metodologiczny, interdyscyplinarność, wnioski prakseologiczne.

BETWEEN THEORY AND PRACTICE THE EMPIRICAL-PRAXELOGICAL PARADIGM IN PASTORAL THEOLOGY

Summary

The aim of this article is to present the empirical-praxeological paradigm as a methodological proposal for theological and pastoral research. The starting point is the assumption that elaborate models based mainly on theoretical and normative reflection do not always allow for a sufficiently adequate description and interpretation of the dynamically changing pastoral reality. The proposed paradigm shifts the focus of research from an extensive theoretical component to a synthetic status questionis, empirical analysis and praxeological conclusions. The fundamental research question concerns the extent to which such a model can serve as an adequate tool for analysing contemporary pastoral reality and whether it meets the current requirements of interdisciplinary research. The article outlines the assumptions, structure and research potential of the proposed paradigm, indicating that it can serve as a basis for clear and practically oriented analyses within pastoral theology. The conclusions show that the empirical-praxeological model facilitates the integration of theological reflection with empirical diagnosis and the formulation of concrete pastoral recommendations.

Keywords: empirical-praxeological method, pastoral theology, methodological paradigm, interdisciplinarity, praxeological conclusions.